

Bakonyi Eszter

A globalizáció kiáltványának kritikai olvasata

Bevezetés

A globalizáció kiáltványa címmel 2004 szeptemberében közzétett szöveg¹ lényegében hagyományos értelemben vett politikai röpirat, amely a 2001-ben alapított Globális Fórum tevékenységét és céljait igyekszik népszerűsíteni. Magát a fórumot a tel-avivi Peres Békeközpont elnöke, Uri Savir hozta létre, aki annak idején az oslói békefolyamat kidolgozásában is részt vett. Első konferenciáját 2002-ben tartotta a szervezet, és ettől kezdve a fórum elnöke, Savir és munkatársai azon dolgoznak, hogy egyrészt szponzorokat szerezzenek és szervezési feladataik ellátásához minél több nemzetközi szervezetet vagy vállalatot találjanak, másrészt a kezdeményezés működtetése és programjának végrehajtása érdekében mind több és több civil szervezetet, helyi közösséget, valamint társadalmi felelősséget érző szervezetet vagy intézményt vonjanak be a fórum működésébe. Minthogy a szöveg kiáltványként definiálja önmagát, és ez a műfaji megjelölés felkészíti az olvasót arra, hogy nem tudományos, leíró eszme-futtatással vagy fejtegetéssel fog találkozni, az ismertetés és elemzés előtt érdemes röviden áttekinteni, hogy mit is takar a „globalizáció” kifejezés.

Glocalizáció: egy új terminus születése

A fogalom először az 1980-as évek végén bukkant fel japán közgazdászok cikkeiben a *Harvard Business Review* hasábjain, és az idegen földművelési technológiák helyi adaptációjára utalt. Később Ronald Robertson szociológus volt az, aki módosított a jelentésén és ismertette ezt a fogalmat, amit lényegében ma is a robertsoni értelmezésben, a globális hatásoknak a helyi, lokális feltételekhez való hozzáigazítására², vagyis az univerzalizmus és a partikularizmus, az általános és az egyedi egyidejű jelenlétére utalva használunk. Hangsúlyozni kell, hogy a jelenség aktorai nem a multinacionális cégek, tehát nem egyszerűen arról van szó, hogy a nemzetközi nagyvállalatok a helyi sajátosságokhoz alkalmazkazzák termékeiket és szolgáltatásaikat (ahogy például egy francia, egy magyar vagy egy arab McDonald'sban mást és mást lehet kapni – ez utóbbit népszerűsíti például a Ramadánra utaló, félhold alakúra rágott „burger”), hanem arról, hogy a helyi szervezetek vegyék kezükbe a kezdeményezést, és maguk válasszák ki a globális piacon a számukra megfelelő, általuk kívánt árukat. Kétségtelen, hogy a fogalom elterjesztőjeként Robertsont emlegetik a leggyakrabban, Keith Neil Hampton 2001-ben megjelent filozófia doktori disszertációjában azonban azt írja, hogy a terminust valójában ő és Barry Wellman töltötte meg az-

¹ The Globalisation manifesto.

<http://topics.developmentgateway.org/glocalization/rc/filedownload.do?itemId=1011133>

² Cohen, R. – Kennedy, P. (2000): *Global Sociology*. MacMillan: London, 377.

zal a sajátos jelentéstartalommal, ami a globális és a lokális szintet, illetve dimenziót összekapcsolja. Ezt az összekapcsolódást természetesen a számítógépes kommunikáció teszi elsősorban lehetővé.³ Anélkül, hogy a fogalom pontos eredetét, „apasági vitáját” illetően állást kívánnánk foglalni, már most megjegyezhetjük, hogy ez az új terminus episztemológiai szempontból nagyon fontos, mert kiutat jelenthet a globális-nemzeti viták és világmagyarázatok feloldhatatlannak tartott antagonizmusából: a globalizáció programja tagadja, hogy a szembeállított felek közül az egyik szükségszerűen győzedelmeskedni fog, míg a másik – mint a zéró kimenetelű játszmákban – szükségszerűen összeomlik.⁴

Elméletek a globalizációról

Hogy a globalizáció fogalmát világosabban lássuk, nézzük meg, milyen konkurens elméletek mellett jött létre a globális kihívásra adott lehetséges válaszként. A globalizációs folyamatok értelmezéseinek három nagyobb csoportja van, ám ez a csoportosítás csak kognitív konstrukció abban az értelemben, hogy az eltérő értelmezések egy időben és egy helyen, egymás mellett és egymást kiegészítve is magyarázni tudják ugyanazt a jelenséget. Az első csoportba a konvergenciaszemléletű irányzatok tartoznak, amelyek a világméretű folyamatok, az új kommunikációs technológiák hatásaként a kulturális különbségek eltűnését jósolják, tehát egyfajta globális asszimilációt valószínűsítene a közeli jövőre nézve. A pozitív olvasat szerint a hasonló fogyasztói és kommunikációs, érintkezési módok miatt csökkennek vagy akár eltűnnek az egyenlőtlenségek és a folyamatok hatékonyabbak és kiszámíthatóbbak, ezért ellenőrizhetőbbek is lesznek. A pesszimista variáció szerint a „mcdonaldizáció”, a fogyasztói magatartások uniformizálódása fog megvalósulni, és az egyénnek ezáltal nem a szabadsága, hanem a függősége növekszik. Ezzel szemben a divergenciaszemléletű irányzatok a különbségek hosszú távú fennmaradását, konzerválódását tartják valószínűbbnek, és ennek a szemléletnek is vannak pozitív és negatív hangvételű képviselői. A borúlátók szerint a közösségeket a versengés, az ellentétek, a vallási fundamentalizmus és a kockázatok fogják áthatni, míg az optimisták a különböző kultúrák együttélését, a világ gazdagodását és színesedését hangsúlyozzák. Végül mindkettőtől különbözik a globalizációs elmélet, amely a folyamat kétirányúságára, tehát a globális és a helyi dimenzió közötti kölcsönhatásra, a hagyományos közösségeket elválasztó határok leomlására utal⁵, ám az előző két irányzattól eltérően ennek mozgatórugóját nem a globalizációnak a helyi viszonyokra gyakorolt közvetlen hatásában látja, ami felülről vagy kívülről megváltoztatja, befolyásolja az emberek életét. A globalizáció ehelyett arra utal, hogy az embereknek máris megváltozott az identitásuk, már másképpen látják saját helyzetüket és énjüket, és a nemzeti szuverenitás helyett a posztacionális állampolgárság jegyében reagálnak egy külső hatásra, történetesen a globalizáció folyamatára.

Ez utóbbi jellegzetességet – hogy a globalizáció folyamatában az emberek és a közösségek nem passzív résztvevők, akik elszenvednek valamit, hanem életviláguk aktív

³ Hampton, K. N. (2001): *Living the Wired Life in the Wired Suburb: Netville, Glocalization and Civil Society*. University of Toronto, 32.

⁴ Sassen, S. (2000): *Elvesztett kontroll? Szuverenitás a globalizáció korában*. Budapest: Helikon Kiadó, 22.

⁵ Vadász Rezső (2001): Multikulturalizmus és társadalmi integráció Európában. *Kisebbségkutatás* 11. évf., 3. sz.

alakítói is – hangsúlyozza a Magna Charta a Tudás Korához alcímet viselő írás is, amely a globalizációt a kora újkori felfedezésekhez hasonlítja: ma az emberek a „kiberteret” hódítják meg, s a maguk kultúrája és értékei szerint használják ki annak az adottságait.⁶ A közösségek életére olyan jelentős befolyást gyakorol ez a folyamat, hogy a neolit és az ipari forradalom után a történelem harmadik életmód- és termelésbeli forradalmának nevezhetjük. Ha a globalizációt ilyenformán egyfajta kulturális-civilizációs korszakváltásként próbáljuk megragadni, érdemes megemlíteni a Samuel Huntington civilizációs paradigmája által kiváltott vitákat, amelyek közül leginkább az tartozik ide, hogy a civilizáció a 21. században egyes számban vagy többes számban, egységként vagy ugyanazon dolog fragmentumaiként értelmezendő-e. Az ezzel foglalkozó szerzők egymás mellé is teszik a globalizációt (globalizáció + lokalizáció) és a fragegrációt (fragmentáció + integráció)⁷, amivel többek között azt is érzékeltetik, hogy a modernitásban gyökerező régi fogalmaink nem tudnak lépést tartani a korral, s ezért nekünk magunknak kell új fogalmakat konstruálnunk, jobban mondva – mint ahogy itt is – a régiek dekonstrukciójára van szükség.

Egy másik típusú megközelítés szerint az egyének vagy csoportok bizonyos kihívásokra adott válaszreakciói a technológiai fejlődés és az értékrendbeli változások „egyszerű”⁸ következményei. Robert Inglehart elmélete szerint a második világháború utáni évtizedekben született új generációk a jóléti állam kiépülésével jellemezhető békés időszakban különféle posztmaterális értékeket (egyéni szabadság, önmegvalósítás, tolerancia, mások megismerése stb.) kezdtek fontosnak tartani, és ehhez újabb lehetőségeket adott az internet széles körű elterjedése. A világháló képes volt mobilizálni a közösségeket és erőteljesebbé tette azok civil aktivitását és politikai kultúráját. A nagyváros sokszínűsége segít a marginalizált csoportoknak vagy egyéneknek, hogy megtalálják a hozzájuk hasonlókat (például egy homoszexuális személy a nagyvárosban könnyebben talál társakat, mint a falvakban), akiknek viszont nem adatott meg, hogy nagyvárosokban éljenek, azok az internet segítségével csatlakozhatnak másokhoz, virtuális érdeklődési, illetve értékközösségeket hozva létre. Ez az elmélet a globalizáció esetében ugyanakkor azt is valószínűsíti, hogy ez a folyamat elsősorban a politika, a helyi közélet eseményei iránt egyébként is jobban érdeklődőket érinti, tehát a nagyobb civil öntudatú, rendelkező, egyébként is aktívabb polgárok lesznek a résztvevői.⁹

Túlélési stratégiák

A globalizációs túlélési stratégiák – az elméleti megközelítésektől függetlenül – elég széles skálán mozoghatnak. Hankiss Elemér a globalizációra adható válaszlehetőségeket úgy látja, hogy egyesek kitaranak a régi, megszokott magatartásminták mel-

⁶ A „kibertér és az amerikai álom”: Magna Charta a Tudás Korához. *Replika*, 1997. 26. sz.

⁷ Rostoványi Zsolt (2002): Globalizáció és civilizációk. *Magyar Tudomány*, 6. sz.

⁸ Egyszerű mindössze olyan értelemben, hogy a technológiai változások és az értékek átstrukturálódása lényegében mindig életmódbeli, cselekvési mintázatbeli változásokat okoz.

⁹ Norris, P. (2000): Digital Divide?

<http://ksghome.harvard.edu/~pnorris/Books/Digital%20Divide.htm>

lett, mert ragaszkodnak a biztonságukhoz; mások radikális, forradalmi változtatásokkal reagálnak, mert a modellváltás gyorsaságában és alaposságában látják biztosítottnak a folyamat kiteljesedésének sikerét; megint mások pedig az apróbb reformokban, a fontolva haladásban hisznek. Vannak, akik csak az alapelvekhez ragaszkodnak (szabadság, emberi méltóság, kritikai szellem), és ezeket igyekeznek követni a változó körülmények és kommunikációs eszközök mellett. Mások a társadalomra, a megrendelőre bízák a dolgot, és vannak, akik a máshol bevált modelleket szeretnék importálni és helyi szinten megvalósítani. A közösség döntési szabadságát ugyanakkor korlátozza, ha nem lehet tisztán látni, hogy az adott esetben businessközpontú globalizációs folyamatról van-e szó, melynek során „a nagy globális struktúrák fognak diadalmaskodni”, vagy társadalmi központú globalizációról, ami a helyi közösségeket, a régiókat erősíti meg, hogy akár világméretű támogatással síkra szállhassanak az általuk vallott társadalmi, emberi értékek megőrzéséért (lásd például a Greenpeace-akciókat, a seattle-i tüntetéseket).¹⁰

Manuel Castells, aki az új társadalmi és kulturális mozgalmak megjelenése mellett nagy hangsúlyt helyez az új típusú kapitalizmusra és az információs technológiákra, illetve e három kapcsolódására, az úgynevezett választható stratégiákkal is foglalkozik. A mozgalmakat két csoportra osztja: egyik részük elutasítja az új rendszert, és híveik a régihez ragaszkodva megpróbálják kirekeszteni azokat az „újhitűeket”, akikről úgy gondolják, hogy az újhoz adaptálódva őket mint a régi rend képviselőit mintegy kizárják a társadalomból (ezek a reaktív mozgalmak), míg a proaktív mozgalmak ugyan szintén kifejezik kritikájukat, de a rendszeren belülről támadják a visszásságokat, és az általuk negatívnak tartott tendenciák ellen azok saját technológiáinak a felhasználásával küzdenek.¹¹

Más stratégiát választott a Globális Fórum, amely az „alapító atya” háttérének megfelelően a fegyveres konfliktusok által sújtott övezetekben való béketeremtés céljával jött létre. Úgyesen lavíroz a különböző hatalmi szintek között, és a résztvevők nem is titkolják, hogy új hatalmi egyensúlyt kívánnak teremteni a világban. Ezt a nem kevésbé ambiciózus tervet úgy igyekeznek megvalósítani, hogy a nemzeti szintet teljesen negligálják és megpróbálják kikapcsolni a rendszerből. Helyette nemzetközi, szupranacionális intézmények (például az ENSZ Fenntartható Fejlődés Bizottsága, a Gazdasági Koope-ráció és Fejlődés Szervezete, a Világkereskedelmi Szervezet¹² vagy a Világbank) pénzügyi és infrastrukturális támogatását igyekeznek megnyerni, a döntéseket és a hatalmat pedig helyi szintre, pontosabban a városokhoz próbálják delegálni. Elképzelésük szerint a bürokrácia csökkentésével a költséghatékonyság szempontjából is javítható a globalizációs folyamat működése.¹³ Mindezt pedig azért lehet egyszerűen és valóban olcsón megvalósítani (mint például a Róma-Kigali városközi együttműködés esetében, amit a fórum egyik sikertörténetének tartanak), mert a világháló segítségével munkale-

¹⁰ Hankiss Elemér (2000): A világ újraváraszolása.

http://oktatas.gallup.hu/Conf_prog/Keszthely1/hankisselemer.htm

¹¹ Pintér Róbert (2000): A globális információs társadalom: Castells – The Information Age.

<http://www.artefaktum.hu/ipis/pinter.rf>

¹² State of the World: Trends and Facts. Linking Globalization, Consumption and Governance.

<http://www.worldwatch.org/features/consumption/sow/trendfacts/2004/08/10#1>

¹³ Savir, U. (2003): Glocalization: A New Balance of Power.

<http://www1.worldbank.org/devoutreach/nov03/article.asp?id=226>

hetőségeket lehet teremteni, fejlesztési ötleteket lehet közvetíteni különböző világrések között, és akár virtuális barátságok is szövődhetnek. Így a személyes találkozás, illetve a nyersanyagok vagy a késztermékek szállítása, vagyis a helyváltoztatás mindenféle formájának kiiktatásával megvalósulni látszik a Szellem hegeli fenomenológiája (fenomeno-logica, azaz a jelenlét logikája). A valódi, anyagi világ mellé az újhegeliánusok episztemológiai módszeréhez hasonlóan megteremthető egy nemanyagilag jellegű világ is, az előbbinek a párja. Ahogy a fejlett ipari országok kormányait megszólítani igyekvő Cyberspace Függetlenségi Nyilatkozat szerzője fogalmaz: „a *cyberspace* tranzakciókból, kapcsolatokról és tiszta gondolatokról épül fel, amelyeket a hálózatban a kommunikáció köt, kovácsol egybe. A mi világunk egyszerre mindenhol jelen van, és sehol sincs, de élő testet egyet sem találni benne”.¹⁴

A Globális Fórum – ha nem projektfinanszírozásról van szó – a hálózatok megteremtése és működtetése során elsősorban a fiatal városlakókra számít. Hogy ez a választás mennyire szerencsés a szervezők szempontjából, azt több felmérés adatai is sejteni engedik. Az egyik vizsgálat során a kutatók például arra a következtetésre jutottak, hogy az internetezők aktívabban részt vesznek közösségük életében, továbbá az *online* csoportokkal kapcsolatot kereső személyek jellemzően nem túlságosan gyakorlott, új internetezők, akik többnyire fiatalok és városokban élnek, nem annyira képzettek, mint a „tipikus hálózati polgár”, és emellett etnikailag is sokszínűbb csoportot alkotnak.¹⁵ Egy másik, a 15 EU-tagállamban elvégzett felmérés szerint az *online* közösségek tagjai nagyobb arányban vesznek részt a politikai életben és a civil kezdeményezésekben, elégedettebbek a társadalmi és politikai intézményekkel, nagyobb arányban fogyasztanak híreket, és ennek is köszönhetően többet tudnak a helyi és a nemzetközi eseményekről, illetve szereplőkről.¹⁶

Főszerepben a városok: identitásgenerálók és hálózatépítők

A globalizáció kiáltványa az elméleti háttér kidolgozottságához képest viszonylag kevésbé tárgyalja ezeket az összefüggéseket. Nem utal konkrétan az elmúlt évtizedek gazdasági, társadalmi változásaira, a hálózatok vagy a megváltozott, deterritorializált identitások jelentőségére. Ehelyett a béketeremtés decentralizációját és az ifjúság helyzetének javítását hangsúlyozza – nagyrészt politikai frázisok ismételtetésével. A fórum célja például a kiáltvány megfogalmazása szerint az, hogy „mobilizálja a kulcsfontosságú társadalmi szereplőket annak érdekében, hogy elősegítse a békét és a kölcsönös megértést, miközben új társadalmi és gazdasági egyensúly megteremtésére törekszik” (1–2.). A szöveg a bevezető részben ugyan még azt ígéri, hogy rövid elméleti és gyakorlati beszámolót ad a globalizációs mozgalomról, ezzel azonban lényegében adós marad az olvasónak. A kiáltvány szerkezete jól átlátható: a bevezetőt egy általános, a jö-

¹⁴ Barlow, J. P. (1997): *Cyberspace Függetlenségi Nyilatkozat*. *Replika* 26. sz. 165.

¹⁵ Molnár Szilárd (2001): *Virtuális harmadik terek*: <http://www.itk.hu/infinit/2001/1122/statisztika.html>

¹⁶ Norris, P. (2000): *Digital Divide?*

<http://ksghome.harvard.edu/~pnorris/Books/Digital%20Divide.htm>

vöbéli megvalósulást vizionáló rész követi, majd a célok és az elképzelések konkrétabb leírása következik, tételmondatokkal. Ezután a kiáltvány szerzői a globalizációs folyamat általuk fontosnak tartott szereplőit mutatják be, majd a folyamat támogatási, finanszírozási rendszerével kapcsolatos elképzeléseiket, és végül az egyik már beindult kezdeményezést, a „Mi vagyunk a jövő” (*We Are the Future, WAF*) programot írják le nagy vonalakban.

A kiáltvány érvelési technikája azon alapul, hogy a globalizációs kihívásra adott nemzeti válaszok (például „visszatérés a nacionalizmushoz”), illetve az olyan nemzetközi megmozdulások, mint a globalizációellenes mozgalmak nem adnak adekvát választ a felmerülő problémákra, mert sem a globalizáció gyengeségeit nem tudják kezelni, sem a közös, hatékony fellépést nem tudják megvalósítani. A sikertelenség fő oka a szerzők szerint a téves értelmezés: ezt a problémát igyekeznek feloldani a globalizáció, mondván, hogy a helyi kultúrára, a kisközösségekre támaszkodva meg lehet reformálni a nemzetközi folyamatokat, és ennek megvalósításában kulcsszerepet kell kapniuk a városoknak, amelyek a kezdeményezést kezükbe véve nemzetközi szereplőkként jelenhetnek meg a globális politikában. A kiáltvány úgy érvel, hogy mivel a szubnacionális hatalmi szintek közelebb vannak a polgárokhoz, hatékonyabb megoldásokat képesek kidolgozni az egyenlőtlenségek és a konfliktusok enyhítésére. A célok konkrétabb bemutatását tartalmazó alfejezetben az is megfogalmazódik, hogy a városok nemcsak azért fontosak, mert a civil kezdeményezések segítségével, a helyi források mozgósításával helyben hatékonyabban képesek kezelni a felmerülő problémákat, hanem azért is, mert korunk identitásképzési terepének is tekinthetők. A nemzeti határok ugyan megszűnőben vannak, az újfajta önreprezentációk mégis még mindig területi alapon működnek, csak kisebb léptéket keresnek maguknak, így lett az alapjuk a város. Egy ilyenfajta megfogalmazás ugyanakkor nem mondja ki, de eleve feltételezi az emberek közéleti szerepvállalását, a helyi problémák ismeretét és a határozott igényt a cselekvésre. A kiáltvány szerint a városok lényegében a nemzetállamok korábbi szerepét fogják betölteni, hiszen „az innováció és a gazdasági növekedés motorjai, [...] a kulturális identitás központjai és [...] a társadalmi változások, valamint az intézményi reformok arénái” (5.). A problémák megfogalmazásában, a kihívásokra adott reformválaszok koordinálásában fontos szerepet kapnak a polgármesterek.

Vitatható azonban az a szemlélet, miszerint a városok kulturális és hatalmi egységeket alkotnak. A kiáltvány szerzőinek elképzelése szerint a posztmodern, későkapitalista korszakban az emberek önreflexív identifikációs működése egyértelműen a helyi közösséghez és kultúrához kötődik, ahonnan a kognitív konstrukciókkal felvértezve kilépnek a nemzetközi porondra, hogy ott más kulturális háttérű csoportokkal és közösségekkel szövetkezve, hálózatot alkotva reagáljanak a globalizációs folyamatokra. A szerzők figyelmen kívül hagyják, hogy a globalizáció nagy népmozgásai (például az üzletemberek, a turisták és a menekültek mozgásai) is elsősorban a városok között teremtenek átjárást, és így a városok identitása is mindig mozgásban van, változik, az emberek pedig szabadon mozoghatnak a különféle kultúrák különböző válaszlehetőségei és kognitív hálózatai között. Továbbá nem árnyalják a városok mint hatalmi szereplők működését aszerint, hogy milyen típusú városról van szó: globális városról, amely a gazdasági és politikai globális akciók színtereként működik és lakossága nagyrészt átmene-

ti, vagyis folyton változik és átalakul (mint például New York, London, Tokió és Frankfurt), vagy új kulturális formákat és jelentéseket kínáló világvárosok (mint Párizs vagy Berlin), vagy pedig egy harmadik csoporthoz tartoznak – ez utóbbiakra kevésbé jellemző, hogy lakosságuk folyamatosan átutazóban van és ezek igitelnek megőrizni „nemzeti jellegüket”, de státusuk nem jelent egyértelműen gazdasági, politikai vagy kulturális hatalmi pozíciót.¹⁷ Ugyanakkor a városok mint az új identitásképződés terepei esetében az sem egészen tisztázott, hogy a cselekvési programba bevonni kívánt városalakók vajon mennyire érzik önmeghatározásuk központi elemének azt, hogy ők éppen az adott település lakói.

A városok nemzetközi szereplőkként való meghatározása mellett a kiáltvány további fontos állítása, hogy a városoknak a fejlődés elősegítésén kívül stratégiai szerepük van a nemzetközi béketeremtésben is. A stabilitásnak és a szegénység csökkentésének a hangsúlyozása azonban – a kiáltvány elképzelésével szemben – önmagában még nem jelent garanciát a kultúrák közötti kapcsolatok fejlesztésére, hiszen törzsi háborúk is indulhatnak ilyen célok megfogalmazásával. Ennél fontosabb és konkrétabb kijelentés viszont az, hogy az új típusú cselekvési módok egyik eszköze a városdiplomácia, vagyis a nemzetközi tárgyalásokba bekapcsolódó városi képviselők jelentős szerepet játszhatnak. A kiáltványban fontos célként fogalmazódik meg az ifjúság mobilizálása egyrészt közösségi tevékenységekkel, például akár nemzetközi sportrendezvényekkel is, másrészt pedig az infokommunikációs eszközök felhasználásával, amelyek képesek lehetnek a társadalmi és kulturális szakadékok áthidalására. Ez utóbbira példa a „Városi Kapuk” (*City Gateways*) nevet viselő program, amelynek alapvetése szerint az információs és kommunikációs technológia „elősegítheti a kultúrák közötti érintkezést és kapcsolatokat azáltal, hogy virtuális közelséget teremt, s ez előmozdítja a kölcsönös megértést és a fejlődés olyan kultúráját, ami lehetőséget ad az egyének számára, hogy békésebb valóságot tartsanak fenn” (8.). A távmunka, a távügyintézés és az e-kormányzat lehetőségei – a nyolcvanas években a skandináv államokban, elsősorban Svédországban elterjedt gyakorlathoz hasonlóan – elősegíthetik az elmaradott régiók fejlesztését és hatékonyan csökkenthetik a demokratikus deficitet. A virtuális ügyintézés megkönnyíti a szolgáltatásokhoz való hozzáférést, továbbá a kiáltvány érvelése szerint „növeli a helyi intézmények átláthatóságát, elszámoltathatóságát és hatékonyságát” (8.), valamint egyfajta virtuális ötletbörzéként lehetőséget teremt a városok mindennapi működését segítő tevékenységek, a városi problémákkal foglalkozó programok összehangolására. Ennek kapcsán viszont a szöveg kizárólag az eltérő civilizációk közötti szakadékokkal, a fejlettebb és a kevésbé fejlett országok különbségeinek az információs technológiák segítségével történő leküzdésével foglalkozik. Ehhez a gazdagabb országok infrastruktúrális segítségére van szükség, ami például olcsó felszerelések, szabad szoftverek átadásával-átvételével valósulhat meg, viszont a kiáltványban nem esik szó a városon belüli egyenlőtlenségek és az egyes csoportok közötti szakadékok leküzdéséről, sem pedig a városok folyamatosan változó összetételű lakosságának a helyi folyamatokba való bekapcsolásáról.

¹⁷ Niedermüller Péter (1999): Etnicitás és politika a késő modern nagyvárosokban. *Replika* 38. sz., 111–112.

A globalizáció menedzselése: figyelemfelkeltés és finanszírozás

A kiáltvány szerkesztői a protestáns, alulról induló kezdeményezésekről ismert skandináv államokat ebben a vonatkozásban ugyan nem említik, de a skandináviai gyakorlatához hasonló modellt képzelnek el a globalizációs folyamat menedzselésével kapcsolatban. A szereplők különböző szintű hatalmi szervezetek és csoportok, amelyeknek a hierarchiája (ami itt csupán a folyamatban való részvétel fontosságán alapul) úgy épül fel, hogy a kiscsoport, a város van az első helyen, ezt követik a városok összefogásai és társulásai, és erre a szervezeti struktúrára épülnek rá a civil kezdeményezések, a nemkormányzati szervezetek akciói. A privát szektor bevonása leginkább az egyébként is meglévő és jól működő hálózatok felhasználása, valamint a lehetséges pénzügyi és egyéb gazdasági erőforrások megteremtése miatt fontos. A városok és a civil szervezetek végül nemcsak egymással alkotnak hálózatokat, hanem a nagy nemzetközi szervezetekkel is, amelyek a térbeli és társadalmi távolság miatt kevésbé látják át a helyi problémák, konfliktusok mibenlétét és azok lehetséges megoldási módjait. A globalizáció elősegítésének a kiáltványban felsorolt szereplői között – érdekes módon – megtalálhatók az olyan nemzeti kormányok is, amelyek igyekeznek elősegíteni a helyi önkormányzatok, a városok és a régiók nagyobb politikai és pénzügyi autonómiáját.

A globalizáció támogatásának programja a helyi adminisztráció szerepének hangsúlyozása mellett nagyrészt a kezdeményezés ismertté tételével foglalkozik. Az ezzel foglalkozó alfejezet – amellett, hogy a már korábban is leírt elveket (a városok és a helyi civil szervezetek részvételét a béketeremtésben, a kommunikációs eszközök kihasználásában, az önkormányzatok, a városdiplomácia és az ifjúság aktivitásának támogatását) ismétli meg – az erőteljesebb médiajelenlét hangsúlyozásán túl nem sok konkrétumot tartalmaz. Vitatható viszont a kezdeményezés iránya, hiszen olyan új szereplők (a városok, a fiatalok, a civil szervezetek) megjelenéséről van szó, akik eddig csekély politikai hatalommal bírtak, a hatalom, a hatáskörök és a pénzügyi eszközök feléjük irányuló átcsoportosítása tehát leginkább csak felülről mehet végbe. Emellett nemcsak az elgondolás van preparadigmatikus állapotban, hanem maguk a kiszemelt új szereplők sem rendelkeznek a kellő kompetenciával. A kiáltvány szerzői is elismerik, hogy a pénzügyi források megtalálása és az infokommunikációs infrastruktúra elérhetővé tétele mellett a helyi adminisztrációval foglalkozó személyek, a civil közösségek és a fiatalok csoportjaival alapvető készségeket is el kell sajátítani. Kulcsszerepet kap tehát az iskola, ami viszont jórészt nemzetállami intézmény, és mint ilyen az új globalizációs folyamatoknak ugyan nem tud ellenállni, de a tanítási-tanulási kánon, a felértékelt és a kevésbé díjazott készségek és képességek rendszere lassabban változik, mint maga a társadalmi környezet. A civil szervezetek hálózatai a kiáltvány elképzelése szerint átvehetnek bizonyos funkciókat az iskolától, és képessé válhatnak a konfliktusok megoldását szolgáló szervezési és termelési *know-how* átadására.

Végül a kiáltvány utolsó részében – az eddig meglehetősen általánosságokban mozgó és kevésbé lényegretörő szöveggel szemben – egy konkrét, folyamatban lévő projekt viszonylag részletes bemutatását találjuk, amit a szerzők a globalizáció első számú modelljének tartanak. A WAF program célja egy olyan, a szponzorálás szempontjára

ból ügyesebben reklámozható terület fejlesztése, ami eddig még nem vált igazán a politikai diskurzus tárgyává, hanem elsősorban civil kérdés maradt: ez a program a gyermekek helyzetének és életkörülményeinek javítására törekszik a sporton, az egészséges táplálkozáson és az oktatáson keresztül. Ennek érdekében számos háborús konfliktus sújtotta területen gyermekközpontokat hoznak létre, amelyek az infokommunikációs eszközök segítségével hozzákapszolódnak a meglévő városi hálózatokhoz, és ezek a közösségek az ilyen területeken „a konfliktusok szakadékein keresztül, különféle etnikai csoportokhoz tartozó ifjaknak és gyermekeknek a különböző tevékenységekbe való bevonásával” (18.) a fejlődés és a béketeremtés eszközeivé válhatnak.

Pragmatikus cselekvési terv vagy utópisztikus „nagy narratíva”?

A kiáltvány kétségtelen érdemei közé tartozik, hogy valós, világjelenségnek számító problémákra igyekszik a legújabb típusú, *up-to-date* megoldási módokkal reagálni, és ehhez – bár ezt maga a szöveg explicit módon kevésbé érzékelteti – nem nélkülözi az elméleti háttér kidolgozottságát sem. Szerencsés választásnak tűnik továbbá az is, hogy a civil kezdeményezések hálózatának kiépítésével a mobilitásra egyébként is hajlamosabb, a technológiai újításokra nyitottabb, ám politikailag kevésbé reprezentált, s ezért valamivel védtelebbs csoportot céloz meg: az ifjúságot és a gyermekeket. A leszakadás megelőzése céljából a gyermekek érdekeit hangsúlyozó kampány a figyelemfelkeltés és a potenciális szponzorálás szempontjából is eredményes lehet.

A kiáltvány egyébként megfelel a műfaji szabályoknak: nem tartalmaz mélyen szántó gondolatokat, viszont könnyen érthető és megjegyezhető frázisokat, hangzatos elképzeléseket a világ jobbá tételéről annál inkább. A konkrét technikai, szervezési háttérrel, a hálózatok működéséről viszont nem sokat árul el. A szöveg érvelési struktúrája – már amennyire egyáltalán beszélhetünk erről – elég gyengének mondható, és a szerzők kevésbé élnek a meggyőzés kifinomultabb technikáival, nem eléggé retorikus a szöveg. További gyenge pontja, hogy nyitva hagyja a városi identitás kérdését, nem tudjuk meg belőle, hogy mennyire kialakult jelenségről van szó, annak milyen szimbolikus megjelenési formái vannak és a kulturális eltérések mindenütt fellelhető architektúrája ebben a speciális kontextusban miként ölt testet, illetve hogyan szervezhető hálózattá. A szerzők hangsúlyozzák az alulról induló folyamatok fontosságát, ám a hatalom delegálását és a pénzforrások előteremtését felülről, a nemzeti és a globális szinttől várják. A kiáltvány egyáltalán nem foglalkozik az infokommunikációs technológiai eszközöket kevésbé ismerő és egyelőre még nem vagy alig használó generációkkal és etnikai csoportokkal. Az az elképzelés, hogy a különböző kultúrák tagjai háborús konfliktusok helyett majd vígan „csetelnek” és béke lesz a Földön, lényegében inkább naivan utópisztikus vízióknak tűnik, mintsem konkrét társadalmi cselekvési tervnek. A kritikus olvasót gyanakvásra készíti továbbá az is, hogy a világ különböző részein más-más árnyalatokkal és tartalmakkal megjelenő különféle társadalmi problémákat a kiáltvány egységes recepttel, az infokommunikációs hálózatok és a városdiplomácia segítségével kívánja megoldani. A globális kiáltvány a posztmodern korban a felvilágosodást követő po-

zitivista, karteziánus ismeretelméletekhez hasonló módon próbál igazi „nagy narratívát” teremteni, a történelemben teleológiát, célszerűséget és határozott irányt sejtve: a társadalmi cselekvést és a struktúrát szervező derridai „központot” csupán egyféle-képpen, a hálózati modell szerint tudja anticipálni, és ennek megfelelően írja le.

Felhasznált irodalom

- A „kibertér és az amerikai álom”: Magna Charta a Tudás Korához. *Replika*, 1997. 26. sz.
- Barlow, J. P. (1997): Cyberspace Függetlenségi Nyilatkozat. *Replika*, 26. sz.
- Cohen, R. – Kennedy, P. (2000): *Global Sociology*. London: MacMillan.
- Hampton, K. N. (2001): *Living the Wired Life in the Wired Suburb: Netville, Globalization and Civil Society*. University of Toronto.
- Hankiss Elemér (2000): A világ újrarázsolása.
http://oktatas.gallup.hu/Conf_prog/Keszthely1/hankisselemer.htm
- Molnár Szilárd (2001): Virtuális harmadik terek. <http://www.ittk.hu/infinet/2001/1122/statiztika.html>
- Niedermüller Péter (1999): Etnicitás és politika a késő modern nagyvárosokban. *Replika*, 38. sz.
- Norris, P. (2000): Digital Divide?
<http://ksghome.harvard.edu/~pnorris/Books/Digital%20Divide.htm>
- Pintér Róbert (2000): A globális információs társadalom: Castells – The Information Age. *Jel-Kép*, 3, 11–26., <http://www.artefaktum.hu/ipis/pinter.rtf>
- Rostoványi Zsolt (2002): Globalizáció és civilizációk. *Magyar Tudomány* 6. sz.
- Sassen, S. (2000): *Elkészített kontroll? Szuverenitás a globalizáció korában*. Budapest: Helikon Kiadó.
- Savir, U. (2003): Glocalization: A New Balance of Power.
<http://www1.worldbank.org/devoutreach/nov03/article.asp?id=226>
- State of the World Trends and Facts. Linking Globalization, Consumption and Governance.
<http://www.worldwatch.org/features/consumption/sow/trendsfacts/2004/08/10#1>
- Vadász Rezső (2001): Multikulturalizmus és társadalmi integráció Európában. *Kisebbségkutatás*, 11. évf. 3. sz.

Bakonyi Eszter

A Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán szociológia és magyar nyelv és irodalom szakon végzett, oklevelét az Irodalomelmélet és az Európa-politika speciális képzési szakon szerezte. 2002-ben ERASMUS-ösztöndíjként Európa-tanulmányokat folytatott a dániai Aalborgi Egyetemen.

2003-tól a Budapesti Corvinus Egyetem Doktori Iskolájának szociológia szakos hallgatója. Jelenleg a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet munkatársa.